

doc. dr. sc. Marijana Bartulović

Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Split, Republika Hrvatska
marijana.bartulovic@unist.hr

izv. prof. dr. sc. Ivica Filipović

Sveučilišni odjel za forenzične znanosti, Split, Republika Hrvatska
ivica.filipovic@unist.hr

FORENZIČNI RAČUNOVOĐA: PERSPEKTIVE RAZVOJA ZANIMANJA

Pregledni rad

Sažetak

Korporativni skandali koji su se dogodili u proteklih 20-tak godina istaknuli su problem prijevare i prijevernog financijskog izvještavanja te potaknuli razvoj nove grane računovodstva – forenzičnog računovodstva. Posljednja financijska kriza praćena brojnim financijskim skandalima i korporativnim prijevarama dala je dodatni zamašnjak razvoju forenzičnog računovodstva. Zanimanje forenzičnog računovođe je prepoznato kao jedno od rastućih novih zanimanja te se može reći da gotovo u svim sferama poslovanja postoji potreba za uslugama tih stručnjaka zbog njihovih specifičnih znanja i vještina koje uz računovodstvene uključuju i revizorske, pravne i istražiteljske vještine. U okviru ovog rada autori prezentiraju i analiziraju odabrana empirijska istraživanja s ciljem utvrđivanja potrebnih znanja i vještina koje osoba koja se bavi forenzičnim računovodstvom mora posjedovati. Također, prezentiraju se mogućnosti za obrazovanje i usavršavanje u ovom području računovodstva u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: *forenzični računovođa, prijevare, znanja i vještine, obrazovanje*

JEL: M 41

1. UVOD

Prijevare se događaju u svim segmentima poslovanja i svim državama te pogađaju poduzeća neovisno o njihovoj veličini, lokaciji ili industriji. Veliki korporativni skandali koji su se dogodili u posljednjih 20-tak godina bili su uzrokovani prijevarama i doveli su do gubitka radnih mjesta, propadanja korporacija, propadanja mirovinskih fondova te narušavanja povjerenja u procese financijskog izvještavanja i revizije. U literaturi se mogu pronaći različite definicije prijevare

te primjerice Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevare¹ (*engl. Association of Certified Fraud Examiners – ACFE*) definira prijevare kao svaki namjerna čin ili propust kreiran s ciljem obmane koji rezultira gubicima žrtve i/ili postizanjem cilja izvršitelja. Prijevare se mogu klasificirati na nekoliko vrsta. Prema Udruženju ovlaštenih istražitelja prijevare se klasificiraju u tri kategorije (ACFE, 2016., 11): zloupotreba imovine, korupcija i prijevare u financijskim izvještajima. Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevare redovito provodi istraživanja prijevare u kojima sudjeluju ovlašteni istražitelji prijevare iz različitih krajeva svijeta, a posljednje istraživanje, objavljeno 2016. godine je provedeno na uzorku od 2.410 slučajeva prijevare koje su istraživane u periodu između siječnja 2014. i listopada 2015. godine (ACFE, 2016., 6)². Zloupotreba imovine je najčešći oblik prijevare i događa se u čak 83% slučajeva, međutim, taj oblik prijevare uzrokuje najniže gubitke. Tako primjerice, prema rezultatima istraživanja iz 2016. godine zloupotreba imovine je uzrokovala prosječan gubitak od 125.000 \$. S druge pak strane, prijevare u financijskim izvještajima se događaju u manje od 10% slučajeva međutim uzrokuju najveće gubitke, a prosječan gubitak od tih prijevare iznosi 975.000 \$ (ACFE, 2016., 12). Korupcija kao oblik prijevarnog ponašanja se javlja u 35% slučajeva i uzrokuje prosječan gubitak od 200.000 \$. Procjenjuje se da prosječna korporacija godišnje gubi oko 5% prihoda zbog prijevare, međutim, bitno je naglasiti da se štete od prijevare i zloupotreba ne mogu točno utvrditi jer mnoge nisu otkrivene te se može govoriti samo o procijenjenim gubicima.

Val korporativnih skandala i otkrivene prijevare – od Enrona i WorldComa do Madoffa i Satyama i mnoge druge – potaknuli su razvoj nove grane računovodstva - forenzičnog računovodstva koje danas ima glavnu ulogu u sprječavanju i otkrivanju prijevare. Zanimanje forenzičnog računovođe je prepoznato kao jedno od rastućih novih zanimanja te se može reći da gotovo u svim sferama poslovanja postoji potreba za uslugama tih stručnjaka. Područje forenzičnog računovodstva kao i zanimanje forenzičnog računovođe predstavljaju interdisciplinarna područja u okviru kojih se traže računovodstvena i revizorska znanja ali i istovremeno poznavanje prava te istražiteljskih tehnika. Zanimanje forenzičnog računovođe je u svjetskim okvirima relativno novo zanimanje, a u Republici Hrvatskoj zanimanje forenzičnog računovođe, kao zanimanje sa svojim specifičnim znanjima i vještinama još uvijek nije u potpunosti prepoznato. Jedan od glavnih ciljeva ovog rada je istaknuti problematiku i nužnost reguliranja zanimanja forenzičnog računovođe jednako u Republici Hrvatskoj kao i u državama u okruženju. U tom kontekstu autori nastoje na osnovi analize odabranih istraživanja sublimirati rezultate

¹ Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevare (*engl. Association of Certified Fraud Examiners – ACFE*) je najveće svjetsko udruženje istražitelja prijevare sa oko 80.000 članova. Više o udruženju dostupno na: www.acfe.com (30.09.2016.)

² Istraživanje dostupno na: <http://www.acfe.com/rtnn2016/resources/downloads.aspx> (30.09.2016.)

i utvrditi koje usluge pružaju odnosno mogu pružati forenzični računovođe, koja znanja i vještine su relevantne za profesiju forenzičnog računovođe, koja vrsta obrazovanja je najprimjerenija za forenzičnog računovođu te može li se očekivati rast ili opadanje potražnje za tim zanimanjem u budućnosti.

Rad je strukturiran na sljedeći način: nakon uvodnog dijela rada obrađuje se pojam forenzičnog računovodstva te se navode razlike forenzičnog računovodstva u odnosu na reviziju i forenzičnu reviziju. Nakon toga, u okviru trećeg poglavlja, prikazuju se relevantne značajke zanimanja forenzičnog računovođe: najprije se definiraju zadatci i odgovornosti forenzičnog računovođe, a potom se prikazuju znanja i vještine koje su potrebne za obavljanje poslova forenzičnog računovođe. U četvrtom dijelu prikazuju se mogućnosti za obrazovanje u području forenzičnog računovodstva u Republici Hrvatskoj dok posljednji dio rada donosi zaključna razmatranja.

2. POJAM FORENZIČNOG RAČUNOVODSTVA

Korporativni skandali koji su se dogodili u posljednjih 20-tak godina narušili su povjerenje investitora u cjelokupan sustav korporativnog upravljanja te potaknuli globalno djelovanje svih interesnih skupina kako bi se narušeno povjerenje povratilo. Kao posljedica brojnih korporativnih skandala došlo je do pooštavanja regulative u području korporativnog izvještavanja u okviru koje se naglašava uloga internih kontrola u sprječavanju i otkrivanju prijevara te se dodatno naglašava i uloga eksternih revizora u otkrivanju prijevara u financijskim izvještajima. Takvi zahtjevi za pojačanim oprezom i otkrivanjem prijevara u financijskim izvještajima rezultirali su potražnjom za stručnjacima koji imaju specifična znanja u području otkrivanja prijevara, računovodstva i forenzike. Sve to utjecalo je na intenzivan razvoj nove grane računovodstva: forenzičnog računovodstva. Posljedično, javila se potreba za obrazovanjem kadrova koji bi bili specijalizirani u pružanju specifičnih računovodstvenih usluga koje su usmjerene otkrivanju i sprječavanju prijevara te pružanju usluga u sudskim sporovima. Naime, iako revizori imaju značajnu ulogu u borbi protiv prijevara, otkrivanje i sprječavanje prijevara nije njihova primarna odgovornost.

Eksterna revizija predstavlja naknadno pregledavanje i utvrđivanje realnosti i objektivnosti financijskih izvještaja te „mjeru vjerodostojnosti financijskih izvještaja“ međutim, korporativni skandali u koje su indirektno bili uključeni i eksterni revizori pokazali su da sama revizija nije dovoljno jako sredstvo za borbu protiv prijevara. Rezultati istraživanja koje redovito provodi Udruženje ovlaštenih istražitelja prijave također potvrđuju takve tvrdnje. Naime, prema rezultatima istraživanja za 2016. godinu eksterni revizori su tek na osmom mjestu u otkrivanju prijave, a otkrili su prijave u oko 3% promatranih slučajeva (ACFE,

2016., 21). Dakle, svrha je eksterne revizije povećati vjerodostojnost financijskih izvještaja međutim, eksterni revizori nisu, niti mogu biti odgovorni za sprječavanje i otkrivanje prijevara u financijskim izvještajima. Otkrivanje i sprječavanje prijevara nameću se kao glavni zadatci nove grane računovodstva - forenzičnog računovodstva. U kontekstu razgraničavanja pojmova vezanih uz sprječavanje i otkrivanje prijevara nužno je spomenuti i termin forenzične revizije. Forenzična revizija je dio revizije usmjeren primarno na otkrivanje prijevare u poduzeću, međutim djelokrug forenzične revizije je puno uži od područja djelovanja forenzičnog računovodstva. Može se reći da je forenzična revizija samo segment cjelokupnog istraživanja prijevare u poduzeću koji je obuhvaćen terminom forenzično računovodstvo (Sever Mališ et al., 2012., 439.). Forenzični revizor, dakle, ima uži djelokrug poslova od forenzičnog računovođe i usmjeren je primarno na otkrivanje, dokumentiranje i prevenciju prijevare.

Općenito promatrano, pojam forenzike odnosi se na primjenu znanstvenih metoda u izvođenju dokaza. U tom smislu forenzično računovodstvo može se promatrati kao dio računovodstva povezan s pravosuđem. Termin forenzično računovodstvo spominje se prvi put još 1946. godine u radu Maurice E. Peloubet-a „Forensic accounting: Its Place in Today's Economy“ (prema Belak, 2011., 10.). Međutim, pravi zamašnjak razvoju te discipline dali su korporativni skandali koji su se dogodili početkom 2000.-tih. Pojam forenzično računovodstvo objedinjuje forenzične znanosti (forenziku) i računovodstvo. Forenzika kao disciplina podrazumijeva primjenu znanstveno utemeljenih metoda za otkrivanje i razjašnjavanje okolnosti zločina u sudskim postupcima (Mršić et. al, 2015., 563.) dok se pojam računovodstva odnosi na opisivanje, mjerenje i tumačenje ekonomskih aktivnosti određenih subjekata (Belak, 2001., 3.). Dakle, forenzično računovodstvo je spoj forenzike i računovodstva te predstavlja relativno novu znanstvenu i stručnu disciplinu koja se posljednjih godina ubrzano razvija. Prema Belaku, forenzično računovodstvo može se definirati kao primjena istražiteljskih i analitičkih vještina s ciljem otkrivanja manipulacija u financijskim izvještajima koje odstupaju od računovodstvenih standarda, poreznih zakona i ostalih propisa (Belak, 2011., 2.). Pod tim terminom podrazumijevaju se postupci, metode i tehnike koje se koriste s ciljem utvrđivanja što se u poslovanju pogrešno radi, pogrešno prikazuje i izvještava, ima li podmićivanja i korupcije, postoji li prijevare ili namjera prijevare, ima li krađe, pranja novca, iskrivljivanja informacija, iznuđivanja, krivotvorenja i slično (Belak, 2011., 3.).

Nadalje, AICPA klasificira forenzično računovodstvu sukladno namjeni u dvije kategorije:

- ◆ istražiteljske usluge koje se mogu i ne moraju koristiti za svjedočenja u sudskim postupcima,

- ◆ pružanje usluga u sudskim sporovima gdje se forenzični računovođa pojavljuje u okviru ekspertnih svjedočenja, pružanja konzultantske potpore odnosno u ulozi sudskog vještaka (prema: Belak, 2011., 42.).

Dakle, u kontekstu sudskih postupaka, izraz forenzično, znači prikladno za korištenje na sudu što je direktno vezano uz prvotnu ulogu forenzičnog računovodstva koja se odnosila na prikupljanje dokaza u sudskim postupcima. S vremenom se razvija i komercijalno forenzično računovodstvo koje je usmjereno na otkrivanje i sprječavanje prijevара, vrednovanje imovine, procjene financijskog položaja i cijeli niz drugih aktivnosti koje zahtijevaju interdisciplinarni pristup. Crumbley navodi da se forenzično računovodstvo odnosi na primjenu računovodstvenih, poreznih, revizijskih, financijskih i istražiteljskih vještina, kao i razumijevanje pravnih procesa za potrebe identificiranja, prikupljanja, analiziranja i interpretiranja financijskih ili ostalih podataka ili pitanja u vezi s uslugama u sudskim postupcima ili ostalim uslugama (provođenje analiza ili istraga) koje zahtijevaju jednake vještine ali ne moraju biti vezane uz sudske postupke (Crumbley, 2016., 8.).

Temeljem prethodno navedenog može se zaključiti da je tradicionalno forenzično računovodstvo bilo usmjereno na vještačenja u sudskim postupcima. Današnje shvaćanje tog područja računovodstva uključuje i drugu, komercijalnu dimenziju gdje su primarne uloge forenzičnog računovodstva fokusirane na sprječavanje i otkrivanje različitih oblika prijevара kojima su poslovni subjekti svakodnevno izloženi.

3. ZANIMANJE FORENZIČNI RAČUNOVOĐA

U kontekstu definiranja zanimanja forenzičnog računovođe potrebno je prije svega definirati koji su ključni poslovi odnosno koji su zadatci i odgovornosti forenzičnog računovođe te koja znanja i vještine forenzični računovođa mora imati da bi uspješno obavljao te poslove. U okviru ovog poglavlja obrađuju se te dvije dimenzije zanimanja forenzičnog računovođe.

3.1. Zadatci i odgovornosti forenzičnog računovođe

Uloga i odgovornosti forenzičnog računovođe imaju širok opseg i determinirani su ciljevima forenzične analize odnosno ciljevima naručitelja. Također, odgovornosti i zadatci forenzičnog računovođe uvjetovani su i radnim mjestom te se u okviru područja forenzičnog računovodstva mogu razviti različite specijalizacije. Tako primjerice, forenzični računovođa može se specijalizirati za otkrivanje

prijevare u bankama ili osiguravajućim društvima, za otkrivanje poreznih prijevare, za utvrđivanje naknada šteta i sl. Dakle, sam angažman forenzičara i opseg njegovih zadataka je direktno uvjetovan ciljem angažmana, međutim kao bitni zadatci u okviru tog zanimanja mogu se navesti istraživanje i analiziranje financijskih dokaza, izvještavanje o nalazima te pomaganje u sudskim postupcima. Prema američkom institutu ovlaštenih javnih računovođa (*engl. American Institute of certified Public Accountants - AICPA*) usluge forenzičnog računovodstva uključuju:

- ◆ primjenu specijaliziranih znanja i istražiteljskih vještina koje posjeduju ovlašteni javni računovođe,
- ◆ prikupljanje, analiziranje i vrednovanje dokaznih materijala, te
- ◆ interpretiranje i prezentiranje nalaza u sudnici ili na drugom pravnom/administrativnom mjestu (Durkin, Ueltzen, 2009., citirano prema AICPA, 2009., 3.).

Belak navodi da poslovni forenzičari i forenzični računovođe najčešće obavljaju sljedeće poslove (Belak, 2011., str. 49.):

- ◆ otkrivanje lažiranja u financijskim izvještajima,
- ◆ otkrivanje prijevare ili namjere prijevare,
- ◆ otkrivanje utaje poreza,
- ◆ otkrivanje lažiranih bankrota,
- ◆ otkrivanje lažiranih šteta radi naplate osiguranja,
- ◆ procjena vrijednosti imovine,
- ◆ podjela imovine na suvlasnike,
- ◆ procjena šteta kod štetnih događaja,
- ◆ otkrivanje profesionalnog nemara i pogrešaka,
- ◆ otkrivanje lažirane dokumentacije,
- ◆ otkrivanje krađa od strane zaposlenika,
- ◆ procjene rizika menadžmenta sadašnjih i budućih poslovnih partnera,
- ◆ procjena financijskog položaja sadašnjih i mogućih poslovnih partnera i sl.

Italia navodi da forenzični računovođe mogu pružati cijeli niz usluga uključujući utvrđivanje šteta kod štetnih događaja, otkrivanje prijevare, pranja novca

i korupcije, vrednovanje pojedinih oblika imovine ili poduzeća kao cjeline, lociranje skrivene imovine pri podjeli imovine te vještačenja i pružanje usluga u sudskim sporovima pri čemu svaki od tih poslova zahtijeva cijeli niz specifičnih znanja i vještina (Italia, M., 2012., 366.). Bhasin navodi da aktivnosti koje forenzični računovođa provodi obično uključuju istraživanje i analiziranje financijskih dokaza, razvijanje kompjuterskih aplikacija koje mogu pomoći u analizi i prezentaciji financijskih dokaza, komuniciranje nalaza u formi različitih izvještaja te pomaganje u sudskim sporovima što uključuje svjedočenja na sudu u svojstvu sudskog vještaka te pripremanje različitih vizualnih pomagala koja će potkrijepiti dokaze (Bhasin, 2007., 1002.). Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (AICPA) u okviru usluga koje forenzični računovođe mogu pružati navode: otkrivanje nepravilnosti u financijskim izvještajima, utvrđivanje ekonomskih šteta, sprječavanje, otkrivanje i odgovor na prijevare, vrednovanja, predviđanje bankrota i insolventnosti te usluge u području restrukturiranja poslovnih subjekata, usluge u području obiteljskog prava te usluge u području računalne forenzike. Prema rezultatima istraživanja koje je AICPA provela 2009. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, kao najznačajnije usluge forenzičnih računovođa izdvojene su: otkrivanje nepravilnosti u financijskim izvještajima, sprječavanje i otkrivanje prijevara te utvrđivanje ekonomskih šteta (AICPA, 2009., 8.).

Sintetiziranje prethodno navedenih zadataka i odgovornosti forenzičnog računovođe upućuje na zaključak da su otkrivanje i prevencija prijevara osnovni zadaci forenzičnog računovođe, međutim uz te usluge forenzični računovođa može pružati i niz ostalih usluga: vrednovanje imovine, vještačenja, utvrđivanje šteta, utvrđivanje izgubljene dobiti i sl. Temeljem prethodno navedenog razvidno je da je dijapazon usluga koje mogu pružati forenzični računovođe prilično širok te da su područje njihova djelovanja i usluge koje pružaju determinirani vrstom posla koju obavljaju odnosno ciljevima forenzične analize koju definira naručitelj.

3.2. Znanja i vještine forenzičnog računovođe

Zanimanje forenzičnog računovođe zahtijeva interdisciplinarna znanja odnosno stručnjaci koji se bave tim područjem moraju poznavati računovodstvo, reviziju, pravo te moraju posjedovati određene istražiteljske vještine. Osobe koje se specijaliziraju u području forenzičnog računovodstva moraju posjedovati cijeli niz znanja i vještina ali moraju imati i određeno iskustvo kroz koje će usavršavati stečena znanja i vještine. U okviru ovog dijela rada autori nastoje sublimirati i prikazati istraživanja različitih autora s ciljem utvrđivanja znanja, vještina i osobina koje forenzični računovođa treba posjedovati. Prema Belaku za obavljanje poslova iz domene forenzičnog računovodstva uz računovodstvena znanja potrebna su znanja iz revizije, ekonomike, statistike, informatike, prava te posjedovanje istražiteljskih vještina (Belak, 2011., 43.). Golden et al u okviru znanja i vještina

potrebnih za obavljanje poslova forenzičnog računovođe navode (Golden et al, 2006., str. 273.):

- ◆ tehničke kvalifikacije, uključujući stručne certifikate,
- ◆ iskustvo u provođenju forenzičnih istraga,
- ◆ poznavanje alata forenzične analize,
- ◆ razumijevanje kompleksnih poslovnih transakcija i njihov učinak na financijske izvještaje,
- ◆ poznavanje kriminalistike,
- ◆ iskustvo u svjedočenjima,
- ◆ forenzično intervjuiranje,
- ◆ sposobnost rada u dinamičnom okruženju,
- ◆ strpljivost i umijeće slušanja,
- ◆ objektivnost i nepristranost,
- ◆ upornost i djelovanje u stresnim situacijama,
- ◆ integritet.

Bhasin navodi kako uz računovodstvena znanja i vještine koje su potrebne za obavljanje revizijskih poslova, forenzični računovođa treba posjedovati specifične vještine kao što su sposobnost uočavanja najmanjih detalja, detaljno analiziranje podataka, kreativno i razumno promišljanje, kompjuterske vještine te izvrsne komunikacijske vještine (Bhasin, 2007., 1006.). U definiranju vještina i karakteristika forenzičnog računovođe često se spominje i „šesto čulo“ odnosno naglašen profesionalni skepticizam koji pomaže u identificiranju znakova upozorenja odnosno crvenih zastavica. U prikupljanju dokaza i istraživanju prijevara forenzični računovođe moraju dakle, vjerovati u „šesto čulo“ i provjeriti svoje sumnje. Prema istraživanju koje je proveo DiGabriele (DiGabriele, 2008., str. 331-338.) stručnjaci i znanstvenici koji se bave područjem forenzičnog računovodstva slažu se da su kritičko razmišljanje, rješavanje nestrukturiranih problema, fleksibilnost u istraživanju, analitičke vještine te poznavanje pravne regulative bitne vještine forenzičnih računovođa. Također, kao bitne vještine, posebno u slučajevima sudskih vještačenja ističu se komunikacijske vještine.

Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (AICPA) je 2009. godine proveo opsežno istraživanje s ciljem utvrđivanja osobina i vještina forenzičnog računovođe (AICPA, 2009., str. 1-31.). Istraživanje je provedeno na uzorku od 779

ispitanika: 126 odvjetnika koji koriste usluge forenzičnih računovođa, 603 ovlaštene javne računovođe (CPA) koji pružaju usluge u okviru forenzičnog računovodstva i 50 profesora iz područja računovodstva i revizije u 2009. Cilj istraživanja je bio utvrditi kakva je percepcija ispitanika o zanimanju forenzičnog računovođe, odnosno koja su znanja i vještine potrebne da bi određena osoba bila efikasan forenzični računovođa. U okviru istraživanja ispitanici su trebali navesti po pet (AICPA, 2009., 4.):

- ◆ osnovnih osobina i karakteristika forenzičnog računovođe,
- ◆ temeljnih vještina koje forenzični računovođa treba posjedovati,
- ◆ najznačajnijih naprednih vještina forenzičnog računovođe,
- ◆ najčešćih razloga zašto forenzični računovođe nisu učinkoviti.

Rezultati provedenog istraživanja pokazuju da postoji priličan jaz u poimanju znanja i vještina forenzičnog računovođe između različitih ispitanika. Naime, prema rezultatima istraživanja sve tri skupine ispitanika smatraju da su analitičke sposobnosti jedna od fundamentalnih karakteristika za tu profesiju. Na drugom mjestu, ovisno o grupi ispitanika navedeni su usmjerenost na detalje, etika i znatiželja kao temeljne osobine forenzičnih računovođa. Osim temeljnih karakteristika i osobina forenzičnog računovođe, autori su analizirali i temeljna znanja i vještine koje forenzični računovođa mora posjedovati (tablica 1).

Tablica 1: Temeljna znanja i vještine forenzičnog računovođe

Vještina	Odvjetnici	Rang	Profesori	Rang	CPA	Rang
Efikasno usmeno komuniciranje	61%	1	28%		43%	3
Sposobnost pojednostavljanja informacija	57%	2	11%		30%	
Sposobnost kritičkog razmišljanja	49%	3	62%	1	50%	1
Identificiranje ključnih pitanja	38%	4	30%		32%	
Revizorske vještine	37%	5	53%	2	31%	
Istražiteljske sposobnosti	37%	5	45%	3	41%	4
Efikasno pisano komuniciranje	21%		34%		43%	2
Istražiteljska intuicija	24%		36%		39%	5

Sintetiziranje rezultata	37%		43%	4	36%	
Razmišljati kao prijestupnik	4%		38%	5	14%	
Razumjeti ciljeve slučaja	33%		9%		19%	
Ispričati priču	30%		9%		16%	
Vidjeti cijelu sliku	30%		21%		30%	
Organizirati nestrukturiranu situaciju	28%		32%		34%	
Rješavati nestrukturirane probleme	7%		30%		31%	
Istraživačke vještine	6%		21%		10%	
Rješavati strukturirane probleme	2%		0%		2%	
Ostalo	0%		2%		2%	

Izvor: Prilagođeno prema: AICPA, 2009., 12.

U ovom području također ne postoji konsenzus između različitih skupina ispitanika. Naime, odvjetnici su kao glavnu vještinu naveli sposobnost efikasnog usmenog komuniciranja dok su profesori i ovlaštene javni računovođe kao najvažniju vještinu istaknuli sposobnost kritičkog razmišljanja. Nadalje, kao bitne vještine koje forenzični računovođa treba posjedovati izdvojene su i sposobnost pojednostavljanja informacija, revizorske i istražiteljske vještine te efikasno pisano komuniciranje. Osim temeljnih vještina analizirane su i napredne (*engl. enhanced*) vještine koje forenzični računovođa treba posjedovati. Odvjetnici i ovlaštene javni računovođe kao najznačajnije vještine izdvajaju vještine analize i interpretiranja financijskih izvještaja dok profesori iz područja računovodstva i revizije kao najznačajnije navode vještine otkrivanja prijevare. Profesori i ovlaštene javni računovođe na drugom mjestu navode vještine intervjuiranja, dok odvjetnici kao drugu glavnu vještinu forenzičnih računovođa navode vještine svjedočenja. U prvih pet najvažnijih naprednih vještina forenzičnog računovođe navode se i poznavanje relevantnih standarda, poznavanje revizijskih dokaza, praćenje kretanja imovine, poznavanje metoda računalne detekcije te opća znanja o dokazima i sudskom postupku (AICPA, 2009., 11.). Temeljem navedenog razvidno je da se mogu uočiti razlike u stavovima ispitanika i po pitanju naprednih znanja i vještina forenzičnog računovođe. U svakom slučaju, treba naglasiti da potrebna znanja i vještine direktno ovise o obliku angažmana forenzičnog računovođe te se u tom smislu u literaturi može pronaći cijeli niz različitih znanja i vještina koje forenzični računovođa treba posjedovati.

McMullen i Sanchez provele su u Sjedinjenim Američkim Državama istraživanje na uzorku od 159 ispitanika koji se profesionalno bave istraživanjem prijave (McMullen & Sanchez, 2010., str. 30-48.). Sva znanja i vještine koje su analizirane u okviru istraživanja ispitanici su procijenili relevantnim za zanimanje forenzičnog računovođe. Ipak, kao najznačajnija znanja i vještine koje forenzični računovođa treba posjedovati, istaknute su analitičke vještine, računovodstvena znanja, sposobnost rješavanja problema, vještine analiziranja podataka te vještine intervjuiranja. Kao najznačajnije karakteristike forenzičnog računovođe izdvojene su dosljednost, skepticizam, sposobnost sintetiziranja, komunikacijske sposobnosti te fleksibilnost. Bhasin je u Indiji tijekom 2011-2012. na uzorku od 120 ispitanika proveo istraživanje s ciljem utvrđivanja vještina forenzičnog računovođe te razlika u poimanju relevantnih vještina forenzičnog računovođe između različitih skupina ispitanika. Ispitanici su klasificirani u tri skupine: pružatelji računovodstvenih usluga, profesori iz područja računovodstva te korisnici usluga forenzičnog računovođe. Rezultati istraživanja pokazali su da su ispitanici kao najznačajnije vještine forenzičnih računovođa izdvojili pisanu i usmenu komunikaciju te revizorske vještine. Nadalje, rezultati pokazuju da forenzični računovođe uz temeljne vještine trebaju posjedovati i vještine iz ostalih područja, primjerice iz ostalih društvenih znanosti poput prava (Bhasin, 2013., 79.). Radna skupina za izradu programa obrazovanja u području prijave i forenzičnog računovodstva kao znanja koja predstavljaju preduvjet za nastavak obrazovanja u području forenzičnog računovodstva navodi: osnovna računovodstvena znanja, osnovna revizijska znanja, poznavanje poslovnih ciklusa i kontrolnog okruženja, poznavanje koncepata trgovačkog prava, poslovne etike, osnovne kompjuterske vještine te komunikacijske vještine (West Virginia University, 2007., 12.).

Temeljem navedenog može se uočiti da ne postoji konsenzus u pogledu znanja i vještina forenzičnog računovođe i da različiti autori navode cijeli niz znanja i vještina koje osobe koje se bave tim područjem trebaju posjedovati. Takvi zaključci nisu iznenađujući s obzirom na interdisciplinarnost samog područja te s obzirom na činjenicu da znanja i vještine forenzičnog računovođe predstavljaju sinergiju uređenih osobina te stečenih znanja i vještina koja su rezultat formalnog obrazovanja i dugogodišnjeg iskustva u samom području forenzičnog računovodstva.

4. OBRAZOVANJE U PODRUČJU FORENZIČNOG RAČUNOVODSTVA

Forenzično računovodstvo ima glavnu ulogu u sprječavanju i otkrivanju prijave i može se reći da gotovo u svim sferama poslovanja postoji potreba za uslugama stručnjaka iz tog područja. Forenzično računovodstvo je interdisciplinarno područje u okviru kojeg su potrebna računovodstvena i revizorska znanja ali istovremeno i poznavanje pravnih pitanja i istražiteljskih tehnika. Interdisciplinarni

karakter forenzike kao znanosti općenito, pa tako i forenzičnog računovodstva, zahtijeva i poseban pristup u obrazovanju stručnjaka iz tog područja. U globalnim okvirima, posebno na području SAD-a, postoji cijeli niz programa prema kojima se forenzično računovodstvo izučava kao zasebna disciplina. Obrazovanje i usavršavanje u području forenzičnog računovodstva izvodi se na dvije razine: na akademskoj razini izvode se zasebni kolegiji ili cjeloviti studijski programi na razini preddiplomskog, diplomskog ili poslijediplomskog studija, a na profesionalnoj razini udruge koje se bave tim područjem provode specijalizirane programe za stjecanje certifikata iz forenzičnog računovodstva.

Forenzično računovodstvo je relativno mlada profesija te se kao disciplina intenzivnije izučava tek posljednjih 10-tak godina. U intenzivnom razvoju te discipline svjedoče i podatci da su u istraživanju iz 1996. Rezaee et al. utvrdili da se forenzično računovodstvo kao zaseban kolegij izvodi na četiri sveučilišta, a prema rezultatima istraživanja iz 2004. taj se kolegij izučavao na 21 sveučilištu (Rezaee et al., 2004., 5.). Opsežno istraživanje na temu obrazovanja iz područja forenzičnog računovodstva proveli su Seda i Kramer (Seda i Kramer, 2014., 1-46.). Prema rezultatima istraživanja od ukupno 634 promatrane visokoškolske institucije na kojima se izvode programi iz područja računovodstva, Forenzično računovodstvo (ili srodan kolegij, primjerice Ispitivanje prijave, Forenzično i istražiteljsko računovodstvo, Prijave, Uvod u istraživanje prijave, ...) izučava se kao zaseban kolegij na 447 odnosno na 71% promatranih institucija. Nadalje, specijalizirani preddiplomski ili diplomski studijski programi iz područja forenzičnog računovodstva izvode se na 187 promatranih visokoškolskih institucija (29%). Ti rezultati ukazuju na značajan pomak u obrazovanju iz područja forenzičnog računovodstva u posljednjih 10-tak godina i novu paradigmu razvoja obrazovanja u području računovodstva. Međutim, autori naglašavaju kako još uvijek nije postignut konsenzus o tome kako integrirati forenzično računovodstvo u računovodstvene kurikulume. Naime, autori uočavaju različite načine na koji se forenzično računovodstvo uključuje u kurikulume (Seda i Kramer, 2014., 45.):

- ◆ teme iz forenzičnog računovodstva integriraju se u ostale računovodstvene kolegije;
- ◆ forenzično računovodstvo izvodi se kao izborni predmet;
- ◆ forenzično računovodstvo izvodi se kao obvezni predmet;
- ◆ cjelovit studijski program iz forenzičnog računovodstva;
- ◆ forenzično računovodstvo kao dio studijskog programa;
- ◆ certifikat iz područja forenzičnog računovodstva.

Područje forenzičnog računovodstva je prepoznato i od strane profesionalnih udruženja koja organiziraju edukacije iz forenzičnog računovodstva i promoviraju forenzično računovodstvo kao profesiju. U SAD-u postoji cijeli niz takvih institucija, a kao najznačajnije mogu se izdvojiti Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevare (ACFE) i Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (AICPA). Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevare provodi edukaciju za stjecanje certifikata ovlaštenog istražitelja prijevare (*engl. Certified Fraud Examiner – CFE*). Također, i Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (*engl. American Institute of Certified Public Accountants – AICPA*) provodi edukaciju iz područja forenzičnog računovodstva te organizira obrazovanje za stjecanje ovlaštenja u financijskoj forenzici (*engl. Certified in Financial Forensics – CFF*). Uz navedene organizacije u SAD-u postoji i niz ostalih stručnih organizacija koje promoviraju forenzično računovodstvo te organiziraju različite edukacije i stjecanje certifikata u tom području.

Temeljem prethodno navedenog razvidno je da se u posljednjih 20-tak godina značajno razvija područje forenzičnog računovodstva te se u okviru akademskog obrazovanja ali i stručnih usavršavanja i specijalizacija uvode predmeti iz forenzičnog računovodstva i istraživanja prijevera. U Hrvatskoj je također prepoznata važnost razvoja forenzičnih znanosti općenito pa tako i forenzičnog računovodstva te je 2009. godine na Sveučilištu u Splitu, pri Sveučilišnom odjelu za forenzične znanosti pokrenut diplomski sveučilišni studijski program Forenzika. Ovo je prvi studij forenzike na ovim prostorima, a sadrži četiri modula: Istraživanje mjesta događaja, Forenzična kemija i molekularna biologija, Forenzika i nacionalne sigurnosti te Financijsko-računovodstvena forenzika. Dakle, na studiju forenzike osposobljavaju se različiti profili forenzičara ovisno o upisanom odnosno završenom modulu. Studenti modula Financijsko-računovodstvena forenzika osposobljavaju se za analizu poslovne dokumentacije, otkrivanje prijevera, otkrivanje poreznih utaja, vrednovanje različitih oblika imovine i društva kao cjeline te izradu nalaza i mišljenja za potrebe sudskih postupaka. Završetkom tog modula studenti stječu znanja i kompetencije koja se mogu koristiti pri obavljanju poslova inspektora porezne uprave, policijskih inspektora, internih revizora, državnih revizora itd. Završetkom studijskog programa koji traje dvije godine studenti stječu 120 ECTS bodova i akademski naziv magistar/magistra forenzike. Osim Sveučilišnog odjela za forenzične znanosti na kojem se izvodi cjelovit studij iz područja financijsko-računovodstvene forenzike, kolegiji iz područja forenzičnog računovodstva integriraju se kao zasebni kolegiji i u ostale obrazovne programe iz područja računovodstva. Tako se, primjerice, kolegiji Forenzično računovodstvo i Porezna forenzika izvode u okviru poslijediplomskog specijalističkog studija „Računovodstvo, revizija i analiza“ na Ekonomskom fakultetu u Osijeku. Također, pri Fakultetu ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“ u Puli kolegij Forenzičko računovodstvo izvodi se kao izborni predmet na Sveučilišnom

diplomskom studiju Financijski menadžment. Uvidom u izvedbene planove računovodstvenih kolegija može se uočiti kako se određene teme iz područja forenzičnog računovodstva, posebno one vezane uz sprječavanje i otkrivanje prijevара, integriraju u kurikulume predmeta Revizija, Interna kontrola i revizija te sličnih predmeta. U konačnici, može se zaključiti da se područje forenzičnog računovodstva i u Republici Hrvatskoj, kao što je slučaj i u svijetu, na različite načine integrira u obrazovni sustav.

Uz formalnu edukaciju pri visokoškolskim ustanovama različite udruge i institucije također održavaju seminare i edukacije iz područja forenzičnog računovodstva. Svakako treba spomenuti da se pri udruzi „Hrvatski računovođa“, neovisnoj udruzi računovođa, poreznih savjetnika i financijskih djelatnika provodi postupak stjecanja certifikata i zvanja „ovlašteni računovodstveni forenzičar“. Program je sadržajno raspoređen na različite discipline kako bi se polaznicima omogućilo stjecanje znanja i vještina potrebnih u prevenciji prijevара, otkrivanju prijevара, detekciji rizičnih područja te rekonstrukciji otkrivenih prijevара. Ukupan sadržaj predmeta je podijeljen na 12 cjelina odnosno predmeta koji se izučavaju u okviru 90 fond sati nastave. Uvjeti za pristupanje postupku stjecanja zvanja „ovlašteni računovodstveni forenzičar“ definirani su Pravilnikom o programu, uvjetima i postupku stjecanja zvanja „Ovlašteni računovodstveni forenzičar“ te je potrebno istaknuti da se uz opće uvjete navodi da pristupnici moraju imati odgovarajuće moralne osobine odnosno dokazati da nisu kažnjavani za gospodarski kriminal. Nakon što pristupnik uspješno položi sve discipline predviđene programom te dokaže vladanje vještinom obavljanja računovodstvenih i forenzičnih poslova, Udruga izdaje Uvjerenje o stečenom zvanju „ovlašteni računovodstveni forenzičar“ (Pravilnik o programu, uvjetima i postupku stjecanja zvanja „Ovlašteni računovodstveni forenzičar, 2012., čl. 41).

Slijedom prethodno navedenog, može se zaključiti kako je formalno obrazovanje u području forenzičnog računovodstva u Republici Hrvatskoj prilično ograničeno i još uvijek nedovoljno prepoznato, međutim može se očekivati da će rast potražnje za uslugama forenzičnih računovođa potaknuti daljnji pomak u obrazovanju iz tog područja. Naime, prema rezultatima istraživanja koje su provele McMullen i Sanchez 94% ispitanika je odgovorilo da očekuje porast potražnje za forenzičnim računovođama u narednih 10 godina (McMullen i Sanchez, 2010.). Rezaee et al. također navode da se očekuje kontinuirani porast potražnje za forenzičnim računovodstvom (Rezaee et al.) te se može pretpostaviti da će i u našem okruženju u budućnosti rasti potražnja za stručnjacima koji imaju specijalizirana znanja potrebna za pružanje usluga iz domene forenzičnog računovodstva.

5. ZAKLJUČAK

Korporativni skandali poput Enrona, WorldComa, Parmalata i mnogih drugih imali su veliki utjecaj na procese korporativnog izvještavanja i revizije te su postavili kamen temeljac za razvoj nove profesije – forenzičnog računovodstva. Forenzično računovodstvo kao disciplina integrira područja računovodstva, revizije, prava i istražiteljske vještine s ciljem sprječavanja i otkrivanja različitih oblika prijevара te se može reći da predstavlja vrhunac računovodstvene profesije. U suvremenom poslovnom okruženju postoji velika potražnja za zanimanjem forenzičnih računovođa upravo zbog interdisciplinarnih znanja i vještina koje ih razlikuju od tradicionalnih računovođa i koja im omogućavaju pružanje široke palete usluga – od konzultantskih usluga u sudskim postupcima do vrednovanja različitih oblika imovine te sprječavanja i otkrivanja prijevара. Zanimanje forenzičnog računovođe je novo zanimanje za kojim potražnja u svjetskim okvirima neprestano raste te se takvi trendovi mogu očekivati i u našem okruženju. Naime, zanimanje forenzičnog računovođe u Republici Hrvatskoj još uvijek nije u potpunosti prepoznato te se može reći kako se to cijelo područje još uvijek nalazi „u povojima“. U tom smislu autori su kroz ovaj rad nastojali dati dodatni zamašnjak razvoju tog područja računovodstva te potaknuti znanstvena i stručna promišljanja u području forenzičnog računovodstva. Cilj rada je daljnja afirmacija forenzičnog računovodstva kao zasebnog područja računovodstva kao i prepoznavanje i afirmiranje profesije i zanimanja forenzičnog računovođe kao stručnjaka sa specijaliziranim znanjima i vještinama.

U tom smislu, u okviru ovog rada autori su prikazali zadatke i odgovornosti forenzičnog računovođe te sublimirali i prikazali različita istraživanja kroz koja se pokušalo definirati znanja i vještine forenzičnog računovođe. Bitno je istaknuti da, s obzirom na to da se radi o interdisciplinarnom području u okviru kojeg se može pružati cijeli dijapazon različitih usluga, ni u svjetskim okvirima nije postignut konsenzus po pitanju znanja i vještina forenzičnog računovođe. Naime, ovisno o specifičnim uslugama koje mogu pružati, stručnjaci koji se bave tim područjem trebaju imati različite osobine, karakteristike te znanja i vještine. Također, kada se promatra sustav obrazovanja u tom području računovodstva također se mogu uočiti različiti modaliteti i načini na koje se forenzično računovodstvo integrira u obrazovne programe. U tom smislu potrebno je sinergijsko djelovanje svih dionika koji imaju interes za područje forenzičnog računovodstva, bilo kao edukatori, korisnici ili pružatelji usluga, kako bi se na najbolji mogući način odgovorilo potrebama tržišta rada te prepoznalo i definiralo zanimanje forenzičnog računovođe kao osobe koja posjeduje specijalizirana znanja iz područja računovodstva, revizije i prava te istražiteljske vještine koje joj omogućavaju da efikasno pruža usluge iz područja forenzičnog računovodstva.

LITERATURA

1. AICPA, (2009.), Characteristics and Skills of the Forensic Accountant, <https://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/PractAids-Guidance/DownloadableDocuments/ForensicAccountingResearchWhitePaper.pdf> (pristupljeno 03. lipnja 2016.)
2. ACFE, (2016.), Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, <http://www.acfe.com/rtnn-download-2016.aspx> (pristupljeno 03. lipnja 2016.)
3. Belak, V., (2001.), Osnove profesionalnog računovodstva, Veleučilište u Splitu, Split
4. Belak, V., (2011.), Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo, Belak Excellens d.o.o., Zagreb
5. Bhasin, M. L., (2007.), Forensic Accounting: A New Paradigm for Niche Consulting, The Chartered Accountant, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2703647 (pristupljeno 23. lipnja 2016.)
6. Bhasin, M., (2013.), Survey of Skills Required by the Forensic Accountants: Evidence from a Developing Country, International Journal of Contemporary Business Studies, Vol. 4. Br. 2, str. 54-86.
7. Crumbley, L, Forensic Accounting: Some Strategies for Detecting & Preventing Fraud, aga-br.org/downloads/larry_crumbley_presentation.ppt (pristupljeno 06. lipnja 2016.)
8. DiGabriele, J. A., (2008.), An Empirical Investigation of the Relevant Skills of Forensic Accountants, Journal of Education for Business, str. 331-338.
9. Durkin, R., Ueltzen, M., (2009.), The Evolution of The CFF Credential, The Practicing CPA, Dostupno na: (06.06.2016.)
10. Golden, T., W., Skalak, S. L., Clayton, M. M., (2006.), A Guide to Forensic Accounting Investigation, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
11. Hrvatski računovođa, (2012.), Pravilnik o programu, uvjetima i postupku stjecanja zvanja „Ovlašteni računovodstveni forenzičar“, <http://www.hrvatski-racunovodja.hr/data/ovl-for/ovl-for-pravilnik.pdf> (pristupljeno 07. lipnja 2016.)
12. Italia, M., (2012.), The Multi-Disciplined Skills Required of Forensic Accountants, Journal of Modern Accounting and Auditing, Vol. 8, Br. 3, str. 365-373.
13. McMullen, D. A., Sanchez, M. H., (2010.), A Preliminary Investigation of the Necessary Skills, Education Requirements and Training Requirements for Forensic Accountants, Journal of Forensic & Investigative Accounting, Vol. 2, Br. 2, str. 30-48.

14. Mršić, G., Modly, D., Popović, M., (2015.), Istraživanje mjesta događaja II, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
15. Rezaee, Z., Lander, G. H., Reinstein, A., (1996.), Integrating forensic accounting into the accounting curriculum, *Accounting education: A Journal of Theory, Practice and Research*, Br 1, str. 147-162.
16. Rezaee, Z., Crumbley, D. L., Elmore, R. C., (2006.), Forensic accounting education: A survey of academicians and practitioners, *Advances in Accounting Education*, Br. 6, 193-231.
17. Seda, M., Peterson Kramer, B., (2014.), An Examination of the Availability and Composition of Forensic Accounting Education in the United States and Other Countries, *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, Vol. 6, Br. 1, str. 1-46.
18. Sever Mališ, S., Tušek, B., Žager, L., (2012.), Revizija, načela, standardi, postupci, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb
19. West Virginia University, (2007.), Education and Training in Fraud and Forensic Accounting: A Guide for Educational Institutions, Stakeholder Organizations, Faculty and Students, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/217589.pdf> (pristupljeno 07. lipnja 2016.)

Marijana Bartulović, Ph.D, Assistant Professor

University department for forensic sciences, Split, Republic of Croatia
marijana.bartulovic@unist.hr

Ivica Filipović, Ph.D, Associate Professor

University department for forensic sciences, Split, Republic of Croatia
ivica.filipovic@unist.hr

FORENSIC ACCOUNTANT: PERSPECTIVES FOR OCCUPATION DEVELOPMENT

Review

Abstract

Corporate scandals that have occurred in the past 20 years emphasized the problem of fraud and fraudulent financial reporting and stimulated the development of a new branch of accounting - forensic accounting. The last financial crisis followed by numerous financial scandals and corporate frauds has given additional flywheel to development of forensic accounting. The occupation of forensic accountant is recognized as new, growing occupation and it can be said that almost in all areas of business there is a need for the services of these experts because of their specific knowledge and skills which along with accounting include also auditing, legal and investigative skills. In this paper, the authors present and analyze selected empirical research in order to determine necessary knowledge and skills that a person dealing with forensic accounting should possess. Also, opportunities for education and training in this field of accounting in the Republic of Croatia are presented.

Keywords: *forensic accountant, frauds, knowledge and skills, education*

JEL: M 41